

XALÍQ SAZLARÍNÍN BIRI SHÍNQOBÍZ SAZ ÁSPABÍ TARIYXÍ HAQQÍNDA

Raxmanova Gulayım Keñesbaevna

Nókis qánigelestirilgen mádeniyat mektebi “Milliy muzıka” bólimi oqıtıwshısı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11180150>

Annotaciya. Bul maqalada qaraqalpaq xalıq sazlarınıń biri shıńqobız saz áspabı tariyxı, onıń qalay jaratılıwı, shertiliwi, uslanıwı shıńqobız saz áspabınıń namaları hám sonıń menen birge úplep shertiletuǵın sırnay, nay, úshpelek, balaman saz áspablardı haqqında da sóz etilgen.

Gilt sózi: Shıńqobız, sırnay, nay, balaman, nama, tariyx, muzıka, saz áspab, úplep shertiw, atqarıw, texnika.

ABOUT THE HISTORY OF ONE OF THE FOLK INSTRUMENTS - THE
CHANGAVUZ INSTRUMENT

Abstract. This article tells about the history of a thirsty musical instrument, one of the Karakalpak folk musical instruments, how it was created, twitched, got wet, melodies of a thirsty musical instrument, as well as musical instruments such as trumpet, flute, uchpilak, balaman.

Key word: Chancobuz, sirnay, nay, bolaman, melody, history, music, desert, piplab shertiv, performance, technique.

ОБ ИСТОРИИ ОДНОГО ИЗ НАРОДНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ - ЧАНГАВУЗСКОГО
ИНСТРУМЕНТА

Аннотация. В этой статье рассказывается об истории жаждущего музыкального инструмента, одного из каракалпакских народных музыкальных инструментов, о том, как он был создан, дергался, намокал, мелодии жаждущего музыкального инструмента, а также о музыкальных инструментах, таких как труба, флейта, учпилак, баламан.

Ключевое слово: chancobuz, sirnay, nay, bolaman, мелодия, история, музыка, пустыня, piplab shertiv, исполнение, техника.

Qaraqalpaq xalqınıń erte zamanlardan berli payda bolıp, waqıttıń ótiwi menen áste-áste rawajlanıp, xalıqtıń estetikalıq talaplarına juwap berip kelgen bir qatar muzıkalıq saz áspablardı bar. Ulıwma alganda olar orta aziya xalıqlarınıń saz-ásbaplarınıń forması (pishimi), qurılısı hám shertiw usılları boyınsha júdá uqsas boladı. Biraq, Qaraqalpaq xalıq saz áspaplarında atqarıw texnikası (ásirese duwtarda) júdá bay bolıp keledi. Qaraqalpaq xalqınıń arasında keńnen tarqalǵan saz-ásbaplarınan eń áyemgisi «Qobız» bolıp esaplanadı. Shıńqobız sońıraq payda bolǵan bolıwı kerek, sebebi onı soǵıw ushın temirdi (metaldı) islew kerek bolǵan.

Duwtar ásbabı onnan sońıraq payda bolǵan, sebebi duwtardaǵı atqarıw texnikası qobızǵa qaraǵanda ádewir joqarı turadı. Sońǵı jılları xalıq arasında balaman, ǵırjek ásbapları tarqala baslaǵan. Bular qońsılas Xorezm hám Turkmenlerden kelgen. Bulardan basqa qız-kelinsheklerdiń shertetuǵın shınqobız ásbabıda xalıq arasında kóp ushırasadı. Atap ótilgen ásbaplar arasında XIX-XX ásirlerde «Sirnay», «Balaman», «Dáp» sıyaqlı muzıkalıq ásbapları kóp tarqalǵan. Bul ásbaplardıń kelip shıǵıw tariyxı hám qurılısı tuwralı sıpatlamalar berip ótemiz.

SHınqobız – Shınqobız (ilimiy atı «Vargan»). Orta Aziya hám basqa xalıqlarda ushırasatuǵın temir tilli úplep shertetuǵın muzıkalıq ásbap. Onı kóbinese qız-kelinshekler shertedi. Hayal-qızlar tárepinen atqarılatuǵın shınqobız barmaqtıń járdemi hám úplew arqalı shertiletuǵın ásbaplardan. Shınqobız qızlardıń oǵada súyikli saz ásbabı bolıp onı toy-mereke hám kópshilik jıynalǵan jerlerde shertetuǵın bolǵan. Olar shınqobızdı shertip óz-ara jarıslarǵa da túsip júrgen.

Qızlar shınqobızdıń názik sestinen, júrekti terbebetuǵın naǵıshlı gammaların ózleriniń jırlarına atqalǵan. Ol temirden islenip attıń taǵasına uqsaydı. Shınqobız kútá kishkene, ıqsham miniatyuralı saz ásbap bolıp onıń forması iskusstvosınıń emblemalıq belgisi bolǵan liraǵa uqsas bolıp keledi. Liraǵa usap iymeyip kelgen qoshqar múyizli temirdiń orayına juqa qayısqaq polat til ornatiledi. Qaptalında atqarıwshı tisleytuǵın eki ushı boladı, eki ushtıń ortasında polattan islengen ses beriwshi tili bekitiledi, shınqobızdı eki jaq tistiń ortasına qısıp, til háreketiniń járdemi menen hám de baldaǵın shep qol menen uslap, oń qoldıń kórsetkish barmaqı menen shınqobızdıń tilin qaǵıp turıp, úplew arqalı shertiledi. Atqarıwshı tislerin hám ernin tósep shınqobızdı uslaydı, tildi oń qolınıń kórsetkish barmaqı menen terbeltip úplep shertedi. Seslerdiń bálentligin awız quwıslıǵınıń kólemin ózgertiw hám úplew arqalı ózgerтип, shınqobız namaǵa keltiriledi. Shınqobızdıń sesleri obertonlardan quralıp ses kólemi kvinta aralıǵında boladı.

Házirgi waqıtta shınqobız qaytadan soǵılıp sestı mikrofon arqalı kúsheyip, ansambllerge qosılıp shertilmekte.

Shınqobızdıń ózine tán shertiletuǵın namaları boladı. Olar turmısta ushırasatuǵın ayırım kórinislerdi obrazlı túrde súwretlewden ibarat. Olardan «Qara jorǵa», «Ala jorǵa», «Eskek esiw», «Sınsıw», «qız uzatıw», «Jetim qız», «Ǵaz ǵañqıldısı», «Átshók», «Quw jolı», h.t.b. namalar qızıǵıwshılıq penen shertilip kelinggen. Bul ásbap Altay tawı dógereginen baslap Estoniya, Moldaviya ellerine deyingi aralıqta kóp xalıqlarda bar. Ol gunnar dáwirinde túrki hám ugrofin tilles xalıqlarǵa taraǵan bolıwı múmkin. Shınqobızdı kóbinese temirshi ustalar soqqan. Shınqobız qosıǵı bolmay, namalar tekstsiz qurı shertilgen.

Balaman – Úplew arqalı shertiletúǵın áspablar gruppasına kiretuǵın balaman qaraqalpaqlar arasına ertekten-aq taraǵan. Balaman orta aziya xalıqları arasında keńnen tarqalǵan úplep shertetuǵın, qos tilli muzikalıq ásbap. Bul ásbap Ózbekstanda, Daǵstanda, Tájikstanda, Azerbayjanda hám Qaraqalpaq halıqlarında ushırasadı, biraq olardıń arasında shamalı ózgeshelikler bar. Balaman aǵashtan soǵıladı, tútigi temirden islenedi. İri qamıstan soǵılǵan balaman-da ushırasadı. Qaraqalpaqlarda ushırasatuǵın balaman aǵashtan soǵılıp ses shıǵaratuǵın tárepi juwanlaw bolıp, seslerdiń bálentligin ózgartetuǵın toǵız tesigi hám qos tili boladı. Sesti jumsaq, qulaqqa jaǵımlı boladı. Balaman kópshilik jaǵdaylarda baqsınıń qasında girjek penen birge shertiledi. Balamanǵa arnalǵan jeke namalar da ushırasadı.

Surnay – Surnay Orta Aziya xalıqları arasında tarqalǵan úplep shertetuǵın qos tilli muzikalıq ásbap. Kópshilik jaǵdayda ansambllerge qosılıp shertiledi. Surnay balamannan úlkenlew bolıp aǵashtan soǵıladı. Tómeni jaǵı juwanlaw bolıp onda seslerdiń bálentligin ózgeriwshi tesikler boladı. Onıń ses kólemi eki oktava bolıp orta hám joqarı registrlerde jaylasadı.

Nay – Nay úplep shertetuǵın sazlardıń arasında eń kóp tarqalǵan muzikalıq ásbap. Ol bambuk yamasa aǵashtan islenedi. Nayda sestıń bálentligin ózgeriwshi 9 tesik boladı. Onıń basqa úplep shertetuǵın muzikalıq áspablardan ayırmashılıǵı-qaptalınan úplep ses shıǵarıwı boladı. Nay texnikalıq jaqtan júdá jetiliskeñ muzikalıq ásbap bolıp sanaladı. Naydıń sestı jıńıshke hám qulaqqa jaǵımlı boladı. Nayde hár qıylı qıyın ırǵaqlar hám qashırımlardı erkin shertiwge boladı. Nay sazı jeke atqarıwda, ansambllerde hám xalıq sazları orkestrlerinde qollanıladı. Naydıń ses kólemi eki oktava átirapında boladı.

Úshpelek – Úshpelek qaraqalpaq xalqınıń úplep shertetuǵın muzikalıq áspablar qatarına kiredi. Onıń pishimi domalaq bolıp kishkene gúzege usaydı. Ol saz ásbabı ılaydan islenip seslerdi ózgartetuǵın eki tesigi boladı. Sesi jıńıshke bolıp naydıń sesine jaqın boladı.

Úshpelekti shopanlar hám jılqıshılar shertetuǵın bolǵan. Úshpelekke arnalǵan tek bir-eki nama ushırasadı. Oǵan arnalǵan namalardıń azlıǵı onıń texnikalıq jaqtan júdá ápiwayı bolıp ses kóleminiń tek úsh sesten quralǵanı sebep boladı.

Bul ayılıp ótilgen xalıq saz-ásbaplarınan tisqari Qaraqalpaq xalqınıń arasında qońsılaxalıqlardan ótken qashǵar rubabı, Azerbayjan xalqınan tar ásbabı, Orıs xalqınan mandolina, bayan ásbabı, İspan xalqınan gitara, Qazaq xalqınan dombra usaqan muzikalıq ásbapları xalıqtıń arasında qollanıp onıń estetikalıq talaplarına juwap berip turmısta qollanıp kelmekte.

REFERENCES

1. Raxmanbergenov N., Moyanov I. UZBEK TRADITIONS AND LYRICAL SONGS //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 142-147.
2. Jiyenbaevich M. I. The evolution of music pedagogy of the karakalpak people: Historical and theoretical aspects //Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2021. – Т. 11. – №. 10. – С. 27-32.
3. Jiyenbaevich M. I. Competence-based approach in higher musical and professional education //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 4. – С. 42-47.
4. Moyanov I. TRAINING AND DEVELOPMENT OF ART PERSONNEL //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 65-69.
5. Jiyenbaevich M. I. COMPETENCE-BASED APPROACH IN HIGHER MUSICAL AND PROFESSIONAL EDUCATION //PROMINENCE OF INFORMATION BASES& MEDIA ASSESSMENTS IN THE POST CONFLICT MARKETING ENVIRONMENT.
6. Muxammetdinova L. THE DEVELOPMENT OF THE ART OF GIVING IN NORTHERN PAKISTAN AS AN EXAMPLE OF THE YEARS OF INDEPENDENCE //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 74-78.
7. Maxamatdinovna M. L. FOLKLORE AS A SPECIAL FORM OF CREATIVITY //International Journal of Advance Scientific Research. – 2023. – Т. 3. – №. 09. – С. 282-284.
8. Makhammatdinovna M. L. As a Means of Providing Aesthetic Education to the Students of the Art of Embroidery //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 149-152.
9. Tajimuratova S. BASQARIW DÁREJESIN ILIMIY DÁREJEDE RAWAJLANDIRIW //NRJ. – 2024. – Т. 1. – №. 2. – С. 24-27.
10. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.
11. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
12. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.

13. Shaxnoza T., Rayxan K. JOYBARLARDIŇ SHÓLKEMLESTIRIWSHI STRUKTURALARI //NEW RENASSAINCE CONFERENCE. – 2024. – T. 1. – №. 2. – C. 124-128.